

SZAKIRODALOM.

Hungarica. *Magyar vonatkozású külföldi nyomtatványok. Gyűjtötte és leírta gróf Apponyi Sándor. I. kötet. XV. és XVI. század.* Budapest, 1900. (Franklin-társulat nyomdája.) 8-rét V + 478 old. 1 levél.

Még nincs egy évtizede, hogy a gróf Apponyi család hírneves könyvtárát Londonban elérvették.¹ A mikor híre jött, hogy a könyvkiállításról jól ismert gyűjteményt eladták, mindannyian, kik a nemzeti művelődést szívünkön viseljük, megdöbbenünk. Ismét elveszett egyik tanujele az ősök fenkölt szellemének, buzgóságának, tudományszomjának; elapadt egy forrása az utódok művelődésének.

S íme, most az elveszettért megjött a kárpótlás. Apponyi Sándor gróf kiadta saját könyvtára katalogusának első kötetét, a melyből megtudjuk, hogy a megsemmisült családi könyvtár helyett, hosszú évek során, nagy áldozatok révén egy annál sokszorta értékesebb gyűlt egybe, a mely bizonyára nem fog abban a sorban részesülni, mint a nemes gróf őse által egy századdal előbb összehordott pompás gyűjtemény.

A családi könyvtár eladásának még eszméje sem született meg, a mikor Apponyi Sándor gróf gyűjteni kezdett. Az ősöktől örökölt amateur-hajlam már serdülő ifjú korában jelentkezett nála; a nemes gróf még nem volt több tizenégy évesnél, a mikor könyvtára alapjait megvetette. Egy ma is meglevő *Biga Salutis*-át 1858-ban szerezte egy londoni könyvárústól. S a könyvgyűjtés nemes szenvedélye az évekkel együtt növekedett benne. Hosszú ideig külföldön élt, folyvást érintkezve a legkiválóbb amateurökkel

¹ Az 1774-ben Apponyi Antal György gróf által Bécsben alapított könyvtárt, az alapító fia Antal gróf, testvéreitől 70,000 forinton megváltotta s 1827-ben Pozsonyba szállíttatta, a hol a jól rendezett, több mint 20,000 kötetből álló gyűjtemény külön e célra készült épületben volt elhelyezve. A nemes főúr élte vége felé felajánlotta a nagyszerű könyvtárt Pozsony városának, kikötvén, hogy az nyilvánossá tétessék s a város köteles legyen fentartásáról s gyarapításáról gondoskodni, de a város atyái, sajnálva a költségeket, hihetetlen könnyelműséggel *visszautasították a nagyitelkű ajándékot.*

s szinte érthetetlen, hogy ennek daczára is elejétől fogva hungarikumok gyűjtésére adta magát. Magyar könyveket ugyan nem igen szerzett, ilyeneket vásárolni a haza határán kívül nem volt módjában, hanem gyűjtötte magyar szerzőknek idegen nyelvű, külföldön nyomtatott munkáit s idegen írók hazánkra vonatkozó könyveit.

Ezek teszik ki könyvtára legjavát. Hogy emellett lengyeli kastélyában hatalmas könyvészeti, történelmi és irodalomtörténeti apparatus áll rendelkezésre azt, — ha az 1885-iki könyvtárstatisztikából nem tudnók is — elárúlná az előttünk fekvő katalógus, a melynek megírása, úgy a mint meg van írva, csak egy igen terjedelmes és sokoldalú segédkönyvtár használata mellett volt lehetséges.

A könyvtár keletkezése még a könyvgyűjtés aranykorába esett. Hogy milyen olcsón lehetett ezelőtt 30—40 évvel főleg a kevesek által keresett hungarikumokhoz jutni, arra nézve néhány érdekes adatot szolgáltat a katalógus. Nem kell-e bámúlnunk, olvasva, hogy 1862-ben Londonban Molinínál 6 font 10 shilling (78 forint) volt az ára egy teljes és ép brünni Turóczinak? Vagy, hogy ugyanekkor egy árverésen 1 shillingért (60 krajczár) volt kapható a Tripartitum első, 1527-iki bécsi kiadása? Természetesen, az ilyen vételek abban az időben is ritkák voltak, két évtizeddel később pedig már annyira felszöktek az árak, hogy a brünni Turóczy régi árán nem egyszer egy-egy pár lapra terjedő *Newe Zeitungot* sem lehetett megvenni.

A szenvedélyes gyűjtő egy alkalmat sem mulasztott el könyvtára gyarapítására. A közelmúltban eladásra került hírneves gyűjtemények majd mindenike szolgáltatott egy-két darabot számára. A katalógus I. kötetében levő becses hungarikumok közt nem egy való a Sunderland, Syston-Park, Hamilton és Woodhull könyvtárból. Olasz gyűjteményekből is sok szép kötet ered; legtöbb a Manzoni és a Borghese kollekcziókból; ritka újságlapok, röpiratok valók Karajannak, a híres bécsi amateurnek gyűjteményéből. Még a családi könyvtárból is sikerült a londoni aukción egyet s mást visszaszerezni; az előttünk fekvő jegyzék hat becses darabot jelöl meg, mint olyat, a mely még Apponyi Antal grófé volt.

A lengyeli könyvtár hazánkban legelőbb az 1882-iki könyvkiállításon vált ismertté. Ötvennégy válogatott ritkasággal szerepelt a könyvkedvelők csoportjában s általános feltűnést keltett példányainak szépségével s kötéseivel. A magyar közönségnek ezúttal nyílt legelőször alkalma egy valódi amateur-gyűjteményt megismerni; ekkor, az Apponyi Sándor gróf könyvein tanulta meg, hogy a régi magyar könyveknek sem kell okvetlenül rongyosaknak és piszkosaknak lenni. Könyvkötőink és gyűjtőink egyaránt bámulták a Capé, Trautz-Bauzonnet s Bedford műhelyéből kikerült remek kötések, a minőket azelőtt nálunk aligha láthattak.

A könyvtárról négy évvel későbben György Aladár *Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben* (Budapest, 1886.) című munkája hozott rövid ismertetést. E szerint az 1885-ben már meghaladta a 7500 kötetet. Benne legerősebben az angol, francia és magyar szépirodalom, a történelem, az irodalomtörténet és a könyvészet volt képviselve. Az ősnyomtatványok száma százon felül volt, a magyar vonatkozású régi munkáké pedig meghaladta az ötszázat. Azóta a gyűjtemény folyvást gyarapodott s most a tulajdonos elérkezettnek látta az időt, hogy egy emberélet fáradozásának eredményéül, a könyvtára hungarikumairól készített jegyzéket kiadja.

Ez a jegyzék olyan, a minő nyelvünkön még eddig meg nem jelent. Nem pusztá könyvcímek felsorolása, hanem valódi kritikai ismertetése az egyes daraboknak, olyformán, mint a hogy a bibliografusok atyamestere, Dénis Mihály az ő utólérhetetlen *Wiens Buchdruckergeschichtjében* csinálta. A katalogus minden során meglátszik, mennyire szereti könyveit a gazda. Hogy vizsgált át minden egyes kötetet lapról-lapra; mint olvasta át a bombasztikus ajánlásokat, a hosszadalmas előszókat, hogy a magyar irodalom, a magyar kultúra épületéhez egy-egy csekélyke, de sokszor nagybecsű adatot hozhasson felszínre. Mennyi türelem, mennyi fáradság gyümölcse ez a kötet! Hanem az eredmény is bámulatos. A száraznak ígérkező katalogus nagy fontosságú forrásmunkává vált, de e mellett vonzó olvasmány is, a melyet a ki nem szakember, az is élvezettel forgathat. A benne foglalt új, eddig ismeretlen történelmi s irodalomtörténeti adatok tömege minden várakozást felülmúl. A kik a magyar humanizmussal vagy a török háborúk történetével foglalkoznak, nem fogják nélkülözhetni a könyvet s rengeteg tanúlságot merítendének belőle.

A katalogus összesen 657 műről ad számot. A könyvek mind az 1470 és 1600 közti évek sajtótermékei, egy kivételével¹ mind papírosra vannak nyomtatva s valamennyi többé-kevésbé hazánkra vonatkozik. Az egészben csak két a Régi Magyar Könyvtár első részéhez tartozó munkára akadunk; az egyik Clusius könyve a pannoniai növény-fajokról Beythe István Nomenclatorával, a melyben a növények magyar nevei foglaltatnak (RMK. I. 205.); a másik Verantius Faustusnak a magyart is felölelő öt nyelvű szótára (Velence, 1595.) (RMK. I. 279). Hogy a lengyeli könyvtárban nem ezek az egyedüli régi magyar nyomtatványok, azt a könyvkiállítás kalauzából tudjuk; itt őriztetik többek közt Pesti Gábor Aesop-fordítása (Bécs, 1536.) és Sztárai Mihály Comedia de sacerdotio-ja (M.-Óvár, 1559.) is. Idegen nyelvű hazai nyomtatványokat nem találunk a

¹ A 191. szám: Andronicus Tranquillus, Dialogus Sylla (H. n. 1527. 8°, 50 levél) *hártyanyomat*.

katalogusban, ellenben nagy számmal vannak benne magyar szerzők idegen nyelvvű, külföldi nyomású művei. Ilyen van százharminczöt, köztük több olyan, a mely a Szabó-Hellebrant munkájából kimaradt. Ezek czímeit legközelebb fogjuk adalékaink sorába beiktatni.

Ebből a csoportból egyáltalán igen sok első rendű ritkaságot tartalmaz a jegyzék. Kiemeljük a Turóczi krónikájának brünni kiadását (1488. RMK. III. 16.), Capitula concordie dudum inter . . . Fridericum Romanorum imperatorum . . . necnon Mathiam Hungarie regem . . . (Bécs, 1490? RMK. III. 20. az Apponyi Sándor gróf példányán kívül csak a m. nemz. múzeumét ismeri), Tractatus de moribus, conditionibus et nequitia Turcorum. (h. és é. n. XV. sz. RMK. III. 82., csak egy példányt említ), Bartholomaeus Frankfurter, Homeri Batrachomyomachia (Bécs, 1516. RMK. III. 208.) Ez utóbbi egyetlen példány; hasonlóképp egyetlenekül ismert példányok: Barthol. Frankfurter, Comoedia Grylus (Bécs, 1516. RMK. III. 209.), Francesco Frangepan, Oratione (H. n. 1542. RMK. III. 340.), Luciani Samosatensis Dialogi. Latinis versibus tractata à Ioanne Sambuco (Strassburg, 1572. RMK. III. 624.), Michael Cherinyi, Panegyris (Bécs, 1582. RMK. 712.), Petrus de Rewa, Disputatio (Strassburg, 1591. RMK. III. 816.), stb. Nagy azoknak a száma is, a melyek külföldi könyvtárakban ugyan előfordulnak, de hazánkban egyedül Apponyi Sándor grófnál találhatók.

Észrevehető, hogy a gyűjtemény összeállításánál a tudós tulajdonos nem annyira az egésznek, mint egyes sorozatoknak teljességét igyekezett elérni. Főleg pedig olyan műveket vásárolt, a melyek a hazai könyvtárakban ritkán fordulnak elő. Pelbártnak könyvtárainkban igen közönséges munkái teljesen hiányoznak; már Magyarországi Mihály nálunk kevésbé elterjedt beszédeiből hét különböző kiadás van a jegyzékben. Egyes írók műveinek, illetve azok kiadásainak sorozata igen gazdag; így például Janus Pannonius, Georgievits Bertalan vannak szépen képviselve. Feltűnő ellenben a magyarországi szerkönyvek csekély száma.

A jegyzékben foglalt műveknek kiváló csoportját teszik a régi ujságlapok, röpiratok, relációk. A legtöbb német nyelvvű; a hazánkból jövő hírek első sorban német szomszédainkat érintették; — ezek, valamint a többi német könyvek igen sok példét s igazítást szolgáltatnak Kertbeny könyvészetéhez.¹ A németek után legtöbb az olasz ujságlap (körülbelül 44); francia öt, hollandi pedig csak egy található a katalogusban. Latin alig van egy-kettő, a mi különben természetes; az ujság akkoriban jóformán csak a latinul nem tudó alsóbb osztályok részére készült. A legtöbb *Zeitung* a török háborúk egy-egy mozzanatával foglalkozik.

¹ A katalogus 150 német munkáról számol be.

A legkorábbi ujságlapúl a gyűjteményben talán azt a 10-leveles füzetkét tekinthetjük, a mely az 1474-iki augsburgi birodalmi gyűlésnek a török elleni háborút illető végzéseit tartalmazza. Egész a mohácsi csatáig ritkák a híradások; innen kezdve sűrűn ontják őket a német, első sorban az augsburgi és a nürnbergi nyomdák. Magáról a mohácsi veszedelemről négy egykorú hírlapot tartalmaz a katalogus, valamennyi német nyelvű. Utánuk nyomban jönnek a Ferdinánd bevonulásáról szárnyra kelt híreket tartalmazó füzetkéek. Közülök kiválik egy 1527-iki francia tudósítás, a melyet Antwerpenben nyomtattak: *La triumpante entree et couronnement de Fernant de la Royalle maieste de Honguerie et de Boheme*. Valóságos »félhivatalosa« a XVI. századnak! Nagy a száma a Bécs 1529-iki ostromát tárgyozó lapoknak; köztük vannak az egykori Karaján-féle gyűjtemény legkiválóbb darabjai. Sok van Sziget elestéről s az 1595-iki esztergomi győzedelemről is. Ez a csoport általán véve páratlanul gazdag.

Lapokat tölthetnének meg a magyaroknak ajánlott vagy más egyéb magyar vonatkozásokat tartalmazó ritkaságok felsorolásával. Hihetetlen, milyen érdekes adatokat hoz napvilágra a fáradhatatlan szerző olyan könyvekből, a melyeknek magyar vonatkozásait czímük s egyszerű könyvészeti leírásuk után sejteni sem lehetne. Csak egy-két példát hozunk fel, bemutatandó azt az éleslátást, a melylyel a tudós könyvbúvár egy-egy könyv magyar vonatkozásait felfedezte. Az első szám alatt Aquinoi Szent-Tamás *Continuum super evangelii sanctorum Lucae et Johannis* című művének 1470-iki, Rómában készült kiadása említettetik. Ki keresne ebben magyar dolgot? Pedig van benne. Végén, t. i. ott van Carvajal János bíbornok csinos életrajza Bussi Jánostól. Hogy pedig ez nincs magyar érdekességek hijjával, azt mondanom sem kell. — Marullus hymnussai és epigrammái közt felfedezni a Mátyásra írt négy distichont, vagy Hans Sachs *Ursprung des Behemischen Landes* című költeménye végén meglelni a Buda bevételéről szóló verset, csak az Apponyi fáradhatatlan szorgalmával sikerülhetett. A legérdekesebb talán mégis az, hogy a Szent-Lipót szentéavatására Pavinis János Ferencz által írt védőiratban felfedezte; hogy a kanonizáció előmunkálatait végező Carbo bíbornok pápai követ 1470-ben a pozsonyi prépost könyvesházában egy olyan ősrégi krónikát talált, a mely Lipótnak szentté avatásához kitünő bizonyítékokat szolgáltatott.

A szűkre szabott tér nem engedi, hogy tovább foglalkozunk Apponyi Sándor gróf könyvével. De mit is mondjunk még róla? Kell-e említeni, hogy kiállításra mily nemesen egyszerű s izléses? Kell-e dicsőíteni szerzőjét? Minek? A ki egész életét hasznos munkában töltötte, az hiú dicséretre nem szorúl; az nem-

zete elismerésére, hálijára tarthat számot. S ez nem fog hiányozni. A könyv, szerzőjének mindenha szép emléke leszen, aere perennius, soha nem rozsdásodó, el nem múltó.

Sok ilyen főurat és sok ilyen könyvet kívánunk magyar hazánknak!

Cs. V. E.

Magyar Minerva. *A magyarországi múzeumok és könyvtárak címkönyve. Közrebocsátja a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelősége.* I. évfolyam. 1900. Gróf Széchenyi Ferencz arczképével. Budapest. Kiadja az Athenaeum irod. és nyomdai r. társulat. 1900. 8-r. XVIII + 391 old. 1 lev.

Régóta éreztük olyan kézikönyv hiányát, a mely a hazai tudományos intézeteket, első sorban a könyvtárakat röviden, czímtár formájában ismerteti. Ha a magyar könyv- és levéltárakról valamilyen felvilágosító adatot kerestünk, szégyen szemre a külföldi munkákhoz kellett nyúlnunk, a melyek többnyire megbízhatatlanok s a legnagyobb mértékben hiányosak voltak. Most végre a múzeumok és könyvtárak főfelügyelősége, a mely rövid fennállása alatt már igen sok hasznos munkát végzett, segített a bajon s kiadta a hazai könyvtárak és múzeumok címkönyvét.

Az első kötet, illetve az első évfolyam — mert a Magyar Minerva minden évben meg fog jelenni — 229 helyen elosztott 696 könyvtárról és 61 múzeumról tartalmaz adatokat.

Mindeniknél el van mondva az intézet dióhéjba foglalt története, mai állapota, nagysága, tisztviselői; sőt nem egynél még a benne őrzött legkiválóbb darabok is fel vannak említve.

Érdekes a Magyar Minerva adatai alapján egy pillantást vetni nagyobb városaink művelődési állapotára. Mondanunk sem kell, hogy Budapest tudományos intézetek dolgában hasonlíthatatlannúl felette áll az ország többi városainak. Van 113 könyvtára és 9 múzeuma, a melyek mind el vannak látva könyvgyűjteményekkel is. Utánna sorrendben így következnek a többi városok: Pozsony 20 könyvtár, 1 múzeum, Kolozsvár 15 ktár, 1 múz., Temesvár 14 ktár, 1 múz., Nagy-Szeben 12 ktár, 4 múz., Kassa 11 ktár, 1 múz., Szeged 11 ktár, 1 múz., Kecskemét 10 ktár, 1 múz., Sopron 10 ktár, 1 múz., Győr 9 ktár, Eperjes 8 ktár, Pécs 8 ktár. Hét könyvtára van a következő városoknak: Brassó, Esztergom (1 múzeum), Miskolcz, Nagybánya, Nagy-Kanizsa és Vác; hat ezeknek: Arad (1 múzeum), Debreczen (1 múz.), Nagy-Szombat, Nagy-Várad (1 múz.), Nyiregyháza (1 múz.), Nyitra, Szamosújvár, Székesfejérvár. Ötöt találunk Besztercebányán, Egerben, Körmöcbányán (1 múzeum), Nagy-Becskeken, Selmeczbányán és Szabadkán (1 múzeum); négyet Fiumében (1 múz.), Keszthelyen (1 múz.), Kis-Martorban, Léván, Lőcsén, Magyar-Óváron (1 múz.), Maros-Vásárhelyt, Máramarosszigeten, Pápán, Rozsnyón, Szatmá-